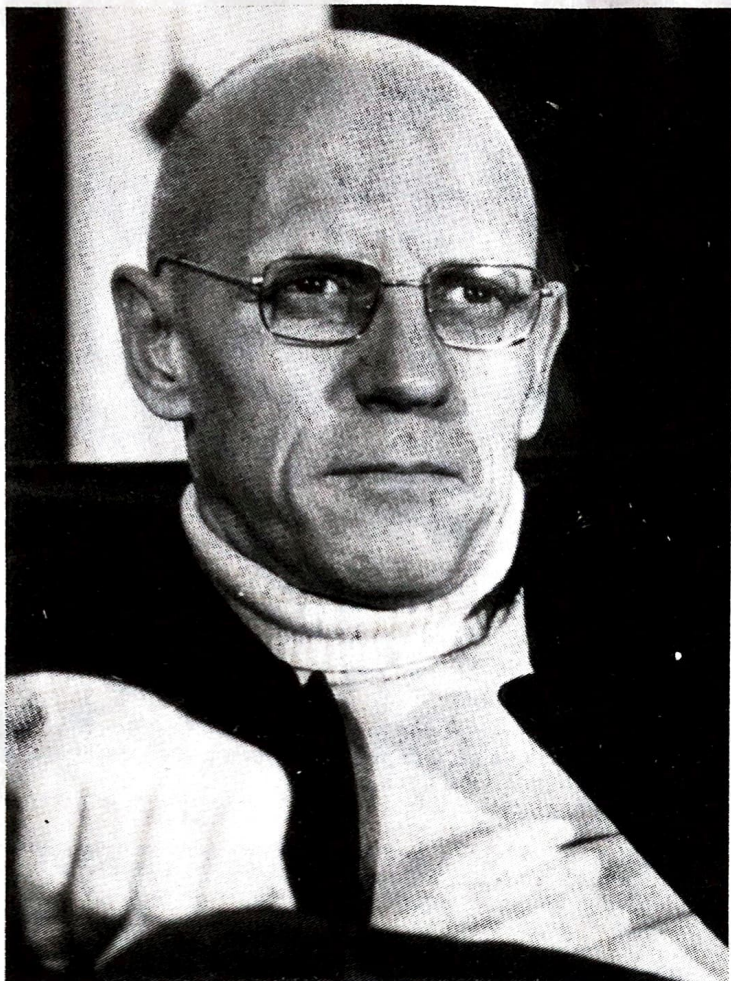

MICHEL FOUCAULT

Een man vol verrassingen

Macht, waanzin en (homo)seksualiteit: het denken van Michel Foucault behoort tot de toonaangevende filosofieën van deze eeuw. Frits de Lange over een denker die gevaarlijk dicht in de buurt van de gekte leefde.

'Ik geloof dat ik aids heb', zegt Michel Foucault eind 1983 door de telefoon tegen zijn vriend Georges Dumézil, de 86-jarige antropoloog die altijd gekschreevend had beweerd dat de enige die eer goed in memoriam van hem zou kunnen schrijven de dertig jaar jongere Foucault was. Maar op 25 juni 1984 gebeurde het omgekeerde, en schreef Dumézil verslagen het herdenkingsartikel over een van de grootste filosofen van deze eeuw. Foucault werd 58 jaar en had nog honderden onuitgewerkte plannen in zijn kale hoofd. Maar onder de zoon van Californië, waar hij als filosoof het liefst werkte en waar hij zijn homoseksualiteit vrijuit kon beleven, had hij de dodelijke ziekte opgelopen waar toen nog maar net een naam voor bestond.

Geen gelaat

Vijf jaar na zijn dood presenteert de journalist Didier Eribon zijn biografie, een even omstreken als spectaculair boek. Omstreken, omdat zoiets als een individuele biografie door Foucault zelf als een onmogelijkheid wordt beschouwd. Leerde hij niet dat 'de mens' in feite niet bestaat, en dat een individu alleen maar een knooppunt van anonieme machtsstructuren is? Foucault moet zich in zijn graf hebben omgedraaid bij het verschijnen van dit boek, menen Franse kenners van zijn werk. Daarin komen we uitspraken tegen als: 'Ik schrijf om geen gelaat meer te hebben. Vraag me niet wie ik ben en zeg me niet dezelfde te moeten blijven: dat is burgerlijke standsmoraal.'

Eribon is echter eigenwijs, en probeert toch het gezicht van Foucault te reconstrueren. De journalist, die Foucault persoonlijk goed kende en eerder boeken over Georges Dumézil en Claude Lévi-Strauss publiceerde, wijst de kritiek van filosofen op zijn onderneming bij voorbaat af. Hij kent immers ook de Foucault die verklaarde 'dat elke keer als ik een theoretisch werk onderneem, dit gebeurt met elementen van mijn eigen leven als vertrekpunt.'

Duizend gezichten

En inderdaad, de biografie laat overtuigend zien hoe er achter de filosofie van Foucault, waarin thema's als macht, marginaliteit, waanzin en seksualiteit een hoofdrol spelen, een auteur steekt die zijn leven lang overhoop lag met zijn eigen homoseksualiteit en vaak gevaarlijk dicht in de buurt van de gekte leefde. Een mens, die zich ook fysiek verzette tegen elke normalisatie van bovenaf. Een verklarend verband tussen beide legt Eribon gelukkig niet, hij laat aan de filosofe haar zelfstandigheid en aan haar auteur zijn geheimen. Wie in het boek naar pikante details over het nachtleven van Foucault zoekt, leest het tevergeefs. De biografie is een sobere, ingetogen opsomming geworden van een leven, niet een interpretatie ervan. En Eribon speelt niet voor filosoofje. Zijn boek is groot in zijn bescheidenheid, en kan de vergelijking met de biografie van Annie Cohen-Solal over Sartre ruimschoots doorstaan.

De seringen

Je zult ze niet meer vinden langs de IJsselkade in Zutphen, mijn seringen. Ik kon ze zien vanuit mijn raam, zoals ze daar stonden: nederig gehurkt tegen een grote eik en onder de schaduw van een reusachtige kastanjeboom. Ze stonden daar mooi te zijn, de lentes door. Maar op een dag, niet lang geleden, kwamen er mensen met kraanwagens en grijpers; de IJsselkade moest worden omgevormd tot IJsselboulevard, en in dat kader diende een en ander te verdwijnen. De grijpers pakten de seringestruiken, braken ze af, trokken ze met wortel en al uit de bodem.

Er is een geschiedenis over de seringen, die een oude Zutphenaar me vertelde. Toen op 10 mei 1940 de Duitsers ons land binnenrukten, stonden ze – de grens is immers vlakbij – diezelfde ochtend al in Zutphen. Het was een prachtige lentedag; de seringen aan de IJssel stonden in volle bloei: een symphonie in wit en paars. De brug over de rivier was opgeblazen; de enige manier voorlopig om de overkant te bereiken, was per boot.

Vrolijk lachend en schreeuwend in hun overwinningroes, plukten de Duitse soldaten armen vol seringen, voor ze in de rubberbootjes stapten. Maar aan de overkant van de IJssel stond het geschut strategisch opgesteld: ze kregen de volle laag, die eerste Duitsers. Met hun zware bepakkings hadden ze geen schijn van kans. Ze zonken, met hun seringen nog in de armen, ze zonken als een steen in diepe wateren. Ze hadden hun eigen grafkrans geplukt.

Mijn seringen hebben daarna andere dingen gezien en gehoord: 'de voet die dreunend stamp't' van de bezetter, vijf jaar lang; de gruwelen begaan aan verzetsstrijders, als het ware achter hun rug; het naderen van de bevrijding in rook en in vuur, toen Zutphen huis na huis en straat voor straat op de Duitsers werd heroverd, tot dan eindelijk de Canadezen, op een andere mooie lentedag in april oog in oog stonden met hun pracht. Daarna is hun geschiedenis simpel geweest: het gewone verhaal van een struik in de lente, waar de wandelaars langs lopen, even bewonderend de geur opsnuiven, of er misschien steels een tak van afplukken, voor thuis.

Nu zijn ze werkelijk voltooid verleden tijd geworden, en niets herinnert meer aan de bloedige rol die ze eens, onvrijwillig, hebben gespeeld: niets dan deze woorden.

Jan van Santen

Een spectaculair boek. Dat komt omdat Foucault een man vol verrassingen blijkt te zijn geweest. Het beeld dat we kennen – de militante actievoerder, organisator van petitieën en demonstraties – is niet het enige. En dat van de geleerde professor aan het Collège de France in zijn eeuwige, witte coltrui, koortsachtig formulerend met zijn glanzende hoofd onder een felle leeslamp, evenmin. Er is ook de fanatieke leider van een communistische kern, de diplomaat in Zweden, de dandy in Clermont-Ferrand, de geleerde die zich begroef in de archieven, de experimenteerlustige druggebruiker, de journalist in het revolutionaire Iran, de demonstrant die zijn ribben breekt in een confrontatie met de ME, het ijverige lid van een staatscommissie Onderwijshervorming. Ze heten allemaal Michel Foucault. 'De man had wel duizend gezichten', verzucht Eribon, en het siert hem dat hij niet achter al deze maskers ons de 'ware Foucault' heeft willen presenteren. Die is er niet, of beter: die was dit allemaal.

Crème de la crème

Paul Michel Foucault werd op 15 oktober 1926 geboren in Poitiers, als zoon van een chirurg. Zijn jeugd brengt hij door in het verstikkende klimaat van een gegoeide bourgeoisie in een provincie stad. 'Zichzelf beheersen' gold als het gezinsadagium in een milieu waarin niets uit de plooi en niemand uit de toon mocht vallen. De briljante lyceïst wil echter niet als zijn vader een carrière als medicus maken, en begint zijn levenslange verzet tegen elke 'normalisatie' met het schrappen van zijn voornaam Paul. Zo heette immers zijn gehate vader ook.

Foucault wil filosofie studeren, en zo gauw mogelijk het katholieke lyceum in Poitiers, waar hij de religie leert haten, verruilen voor een elite-opleiding in Parijs, aan de Ecole Normale Supérieure. Hij werkt als een gek om voor het toelatingsexamen te slagen: een gesloten, opvliegerige, wereldvreemde jongen, die – als een medeleerling eens een kwartiertje met hem oploopt – erkent: 'Dit is mijn eerste pauze die ik me dit jaar toesta.' Na een tweede poging slaagt Foucault erin tot de elite-school te worden toegelaten, waar een leerling in vier jaar tijds geen les hoeft te volgen, maar waar alleen maar van hem wordt verwacht dat hij zo briljant mogelijk wordt, en zo de blik van heel de Franse natie die op hem rust, niet teleurstelt. Een druk waaronder Foucault bijkans bezwijkt. Neem daarbij de promiscuïteit van een jongensinternaat en een slecht verwerkte homoseksualiteit, en men begrijpt waarom Foucault op de Ecole Normale Supérieure een door iedereen gehate, agressieve student is, die zich onder psychiatrische behandeling moet laten stellen nadat hij diverse pogingen tot suicide heeft gedaan.

Intussen doet de crème-de-la-crème van deze kweekplaats van Frans intellect hartstochtelijk aan politiek, en wel aan de meest linkse. Foucault wordt leider van een communistische kern. Daarbij de naam van zijn medestudent Louis Althusser te horen vallen is niet zo bevrees-

dend; deze wordt later een belangrijk marxistisch theoreticus. Maar ook Emmanuel le Roy Ladurie, de vermaarde historicus en huidige directeur van de Bibliothèque Nationale, en François Furet, de specialist van de Franse revolutie, te lezen, en beiden als de hardste stalinisten van het stel te zien aangeduid, verbaast toch op zijn minst.

In 1953 zegt Foucault echter zijn lidmaatschap van de Communistische Partij op en drijft hij langzaam van het marxisme weg. Hij refereerde Nietzsche boven Marx, en bovendien had men het in de partij niet zo op homoseksuelen. De afgestudeerde Foucault freewheelt dan wat als docent filosofie in Lille (met als collega Gilles Deleuze), in Parijs (met als leerling Jacques Derrida) en als ongelukkig minnaar van een avant-garde musicus. Maar dan komt hij in 1956 voor een periode van drie jaar in Uppsala terecht, waar hij directeur wordt van het Franse culturele instituut aldaar. Foucault wordt diplomaat en – verbazingwekkend – een heel goede.

Hij stort zich op zijn werk als ambassadeur van de Franse cultuur, haalt mensen als Albert Camus en Roland Barthes naar het hoge Noorden, geeft lezingen die ver over de hoofden van de Zweedse opperten heen gaan, en scheurt ondertussen met een legendarisch geworden Jaguar door de besneeuwde en met ijs bedekte straten van Uppsala. Zijn overige vrije tijd besteedt hij aan zijn proefschrift over *De geschiedenis van de waanzin*.

Na Uppsala volgt een jaar Warschau, waar hij indruk maakt door zijn 'buitengewone hoffelijkheid'. Maar hij moet daar met de noorderzon vertrekken na een amoureuze affaire met een jongeman, die bij de geheime politie blijkt te werken. In het jaar Hamburg dat daarna volgt, combineert hij het diplomatieke werk met de laatste handlegging aan zijn inmiddels duizend pagina's dikke dissertatie, die hem wereldberoemd zal maken.

Turbo-proef

De onrust en de voortdurende wil om elders te zijn, dreven Foucault naar het buitenland. Maar zij zijn ook in *De geschiedenis van de waanzin* terug te vinden. Foucault beschrijft in dit boek het ontstaan van de psychiatrie en toont aan hoe in het Westen de waanzin is uitgebannen en achter tralies is gezet in inrichtingen en gevangenissen. Zo heeft de moderne mens zich wijsgemaakt dat – als de gek maar wordt opgesloten – hijzelf dan wel redelijk zal zijn in zijn denken.

Foucault ziet daarentegen in de waanzin de verdrongen waarheid van de mens uitgedrukt, en hij wil deze nachtzijde van het bestaan weer naar het licht keren. Met een meeslepend, poëtisch pleidooi om de confrontatie met de gekte in ons denken niet te schuwen, sluit hij het boek af.

De studie verschijnt in 1960, en wordt van de zijde van de gevestigde psychiatrie en historici hevig gekritiseerd. Maar Foucault wordt tegelijk door anti-psychiaters als de onlangs overleden Roland Laing als bondgenoot binnengehaald. *De geschiedenis van de waanzin* is echter veel meer dan psychologie. Het is voor alles